

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

**Носач Андрій Володимирович - кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ**

УДК 343(32+97)

Стаття посвящена аналізу окремих проблемних питань злочинності, яка посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Исследуются содержание понятия «система преступлений» и определяется его место в пределах криминологической характеристики преступности. Подчеркивается, что государственный суверенитет и территориальная целостность Украины выступают как системообразующие компоненты преступности в этой сфере, а система преступлений против государственного суверенитета и территориальной целостности Украины рассматривается как основа этой преступности в виде ее структуры.

Ключевые слова: система преступлений, преступность, государственный суверенитет, территориальная целостность, структура преступности.

Articolul este dedicat analizei anumitor probleme problematice ale criminalității, care se bazează pe suveranitatea statului și integritatea teritorială a Ucrainei. Conținutul conceptului de „sistem al criminalității” este cercetat și locul său este determinat în limitele caracteristicilor criminologice ale infracțiunii. Se subliniază că suveranitatea de stat și integritatea teritorială a Ucrainei acționează ca elementele vertebrale ale criminalității în acest domeniu, iar sistemul infracțiunilor împotriva suveranității de stat și a integrității teritoriale a Ucrainei este considerat ca bază a acestor infracțiuni sub forma structurii sale.

Cuvinte cheie: sistem criminal, criminalitate, suveranitate de stat, integritate teritorială, structura criminalității.

The article is devoted to the analysis of certain problematic issues of crime that affects the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

The purpose of the article is to carry out an analysis of the system of crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine as the basis of crime in this area.

In the framework of scientific research and to achieve the goal, put forward a number of priority tasks, namely: to find out the essence of the content of the concept of «system of crimes»; determine the place of the crime system within the criminological characteristics of crime; as well as outline the system of crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and analyze it for the subject of correlation with crime in this area.

After analyzing the concept of «system» and «crime» it is noted that under the system of crimes means the multiplicity of interrelated socially dangerous acts, that is, crimes that form a single whole, interact with the external environment and between themselves, and have a single purpose.

Based on the concept of crime, it is noted that the prediction of the existence of a system of crime is one of the signs of crime. At the same time, the system of crimes, along with understanding of it as a sign of crime, at the same time, serves as the basis for the formation of the structure of this crime.

The system of crimes encroaching upon state sovereignty and territorial integrity of Ukraine form the following socially dangerous acts:

- an attack on the territorial integrity and inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code of Ukraine);

- financing of actions committed for the purpose of violent change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power, changes in the boundaries of the territory or the state border of Ukraine (Article 110-2 of the Criminal Code of Ukraine);

- state treason (Article 111 of the Criminal Code of Ukraine).

It is emphasized that state sovereignty and territorial integrity of Ukraine act as a system-forming components of crime in this sphere, and the system of crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine is considered as the basis of this crime in the form of its structure.

Key words: system of crimes, crime, state sovereignty, territorial integrity, structure of crime.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток криміногенної ситуації в Україні демонструє ряд характерних тенденцій, які ще десять років тому взагалі нами не розглядались. Серед таких тенденцій можливо виділити ту, що пов'язана із стрімким зростанням абсолютної кількості поставлених на облік злочинів, які посягають на основи національної безпеки України. Так, відповідно за статистичною інформацією Генеральної прокуратури в 2013 році було обліковано всього 8 злочинів, а вже в 2018 році – 428. І це при умові того, що в інші звітні періоди, тобто в попередні до 2013 року, статистичного обліку даної категорії злочинів МВС України взагалі не вело. При цьому необхідно зазначити, що аналогічним чином полягають справи і в оприлюдненні статистичної інформації відносно окремих видів злочинів, що утворюють вищезазначений вид злочинності, а саме злочинів, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Зрозуміло, що таке стрімке погіршення криміногенної ситуації у сфері захисту національної безпеки України стало можливим тільки завдяки розвитку негативної геополітичної ситуації для нашої країни навколо Кримського півострову та Донецької та Луганської областей. Дана проблематика, а саме детермінація даної категорії злочинів заслуговує самостійного розгорнутого кримінологічного дослідження. У нашому випадку нас цікавить безпосередньо сама злочинність проти національної безпеки України взагалі та злочинність у сфері посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно наголосити на тому, що питанням дослідження злочинів проти основ національної безпеки України в різні часи займалися як сучасні, так і зарубіжні науковці, серед яких

можливо виділити: Г. В. Андрусів, О. Ф. Бантисhev, І. В. Діордіца, О. Ю. Звонарьов, Д. С. Зоренко, Я. О. Лантінов, В. А. Ліпкан, П. С. Матишевський, Л. В. Мошняга, М. А. Рубашенко, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, О. А. Чуваков, М. І. Хавронюк, О. В. Шамара.

Але всі вони переймалися проблематикою кримінально-правової характеристики даної категорії злочинів як взагалі, так і аналізом окремих складів злочинів. В останнє десятиліття, а може, і більше, науково обґрунтованих кримінологічних досліджень злочинності проти основ національної безпеки не проводилось.

Крім того, необхідно наголосити на тому, що до сьогоденного часу в кримінологічній науці відсутні системні дослідження злочинності у сфері посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Враховуючи викладене вище, існує актуальність тієї проблеми, яку ми будемо намагатись розв'язати в даній науковій статті.

Мета статті. Метою нашої статті є здійснення аналізу системи злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України як основи злочинності в даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої нами мети, в межах наукового дослідження, необхідно виконати ряд першочергових завдань, а саме: з'ясувати сутність змісту поняття «система злочинів»; визначити місце системи злочинів у межах кримінологічної характеристики злочинності; а також окреслити систему злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України та проаналізувати її на предмет співвідношення із злочинністю в цій сфері.

Визначивши сутність поняття «система злочинів», ми отримаємо змогу усвідомити, яке явище повинно бути нами проаналізова-

не. Аналізувати зміст цього поняття необхідно через призму усвідомлення окремих його складових елементів, а саме: поняття «система» та «злочин».

Під системою (від давньогрецької *Σύστημα* – «сполучення», «ціле», «з'єднання») розуміють множину взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою і мають мету [1]. Зрозуміло, що існує можливість здійснити більш детальний аналіз даної проблеми, але таке завдання перед нами не стоїть, а те визначення, яке нами наводиться вище, на нашу думку, в повній мірі відображає основну сутність цього явища. Тому в подальшому ми будемо базувати нашу позицію з приводу цього питання у вищезазначеному вигляді.

Відносно поняття «злочину», то в цьому випадку зміст його закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до положень ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – *КК України*) під злочином розуміють суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [2]. Іншими словами, злочин – це діяння, з властивими йому характерними ознаками, яке є кримінально-карним. Враховуючи той факт, що наукові підходи до визначення змісту поняття «злочину» в більшості випадків базуються на понятті, що закріплено в кримінальному законі, ми не бачимо сенсу, яким чином відходити від загальноновизнаного класичного розуміння злочину. Єдине, на чому треба наголосити, так це те, що злочину, як явищу, властиві обов'язкові ознаки, під якими розуміють: протиправність діяння, його суспільна небезпечність, винність та караність.

У результаті логічного поєднання визначених нами понять «система» та «злочин» у єдине ціле можливо наголосити на тому, що під системою злочинів мають на увазі множинність взаємопов'язаних суспільно небезпечних винних діянь, тобто злочинів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із зовнішнім середовищем та між собою і мають єдину мету.

Наступним кроком нашого дослідження є необхідність визначення місця системи злочинів у межах кримінологічної характеристики злочинності. Без усвідомлення співвідношення

системи злочинів з таким явищем як злочинність, і не встановленням його взаємозв'язку з кримінологічною характеристикою злочинності досягти мети нашого дослідження.

Традиційно в кримінологічній науці під злочинністю розуміють історично мінливе, соціальне явище, яке є системою передбачених кримінальним законом діянь, що вчиняються на певній території або серед членів певних соціальних груп упродовж певного проміжку часу [3, с. 178; 4, с. 251]. При цьому, однією з ознак злочинності виступає наступне: злочинність складається з системи передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь. Дана ознака наголошує на тому, що злочинність, як соціолого-юридичне явище, є певною системою. Тобто мова йде про те, що злочинність, як система, це множинність взаємопов'язаних елементів, а саме – окремих злочинів. Крім того, злочинності притаманні ознаки системності: існування певної цілісності; наявності стійкості параметрів; взаємодія підсистем, які є її складовими елементами.

Системний характер злочинності – це не просто безліч злочинів або їх статистична сукупність, а відображення її, тобто злочинності, специфічного системного утворення з різноманітними зв'язками злочинів і злочинців, злочинів і видів злочинності, з наявністю власних закономірностей. При цьому, пам'ятати той факт, що зміни в одному різновиді злочинності тягне за собою зміни в іншому її виді. Все це наголошує на тому, що система злочинів у змісті злочинності, як явища, відіграє одну з основних ознак. Зрозуміло, що поряд з так званим системним характером злочинності, також існують інші характерні ознаки, а саме: відносна масовість (з часом кількість вчинених злочинів може зростати або зменшуватись); соціальна обумовленість (дане явище існує в суспільстві, наявні певні соціальні передумови для виникнення злочинності); історична мінливість (у кожній історичній епосі існувала злочинність із специфічним набором сукупності злочинів, які могли вчинятися саме на даному історичному етапі розвитку суспільства) тощо. При цьому, кожна з цих ознак відіграє важливу роль у формуванні сутності злочинності як явища, але нас у більшості ціка-

вить система злочинів як її ознака, яка, до речі, носить системоутворюючий, або ще можливо наголосити базовий, характер для злочинності як явища.

Виходячи з цього, ми чітко усвідомлюємо той факт, що сутність такого явища як злочинність, розкривається через призму існуючої системи злочинів.

У свою чергу, кримінологічна характеристика злочинності, як певний різновид аналізу, містить у собі опис характерних рис злочинності як явища, який здійснюється через призму аналізу її кількісно-якісних показників, а саме: абсолютна кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміка злочинності, структура злочинності, географія злочинності та ціна злочинності [5, с. 244].

Проаналізувавши зміст основних показників злочинності, ми дійшли до того висновку, що з системою злочинів найбільш поєднана така ознака, як структура злочинності.

Структура злочинності – це якісна характеристика, що характеризує її внутрішню будову, як співвідношення між групами (видами) злочинів, які можна аналізувати за кримінально-правовими, соціально-демографічними або кримінологічними критеріями [6, с. 365].

До кримінально-правових критеріїв, що формують структуру злочинності, як правило відносять: ступінь тяжкості злочинів; спрямованість злочинів; форму вини суспільнонебезпечного діяння та домінуючу мотиваційну спрямованість.

Іншими словами, в будь-якому випадку структура злочинності за кримінально-правовими критеріями пов'язана із злочином і, при цьому, не просто з окремими злочином, а з системою злочинів. Така наша позиція базується на схожості і навіть однорідності окремих характерних рис як системи злочинів так і структури злочинності. І «система злочинів» і «структура злочинності» об'єднують у собі системоутворюючий (базовий) елемент – злочин. Це по-перше. По-друге, злочин як у першому, так і в другому випадку, розглядається не як поодинокий випадок, а як певна множина (сукупність). По-третє, в межах цієї множи-

ни (сукупності) між злочинами існує співвідношення.

Таким чином, система злочинів виступає як характерна ознака злочинності як явища і одночасно з цим виступає основою для формування структури злочинності.

Отримавши базове розуміння цієї проблеми, а саме змісту поняття системи злочинів та його співвідношення із злочинністю як явищем, ми маємо можливість визначити та проаналізувати систему злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України та її місце в межах злочинності в цій сфері.

Злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності України є одним з різновидів злочинів проти основ національної безпеки України, які, у свою чергу, окреслені суспільнонебезпечними діяннями, відповідальність за які передбачена І Розділом КК України «Злочини проти основ національної безпеки України».

Враховуючи той факт, що систематизація Особливої частини КК України відбувається на підставі існуючого родового об'єкту, ми для розуміння, які злочини стосуються даної категорії, а саме – проти основ національної безпеки України, повинні встановити, на який об'єкт вони посягають. У теорії кримінального права з цього приводу існує декілька наукових думок, але нам вважається більш виваженою та, яку дає В. Я. Тацій. Він розуміє родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки як суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності, або іншими словами – суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної правової держави [7, с. 25]. Виходячи з цього, ми спостерігаємо той факт, що в межах суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, є державний суверенітет і територіальна цілісність України як складові частини родового об'єкту, на який посягають і якому заподіюється шкода.

При цьому, можливо підкреслити те, що в межах зазначеної категорії злочинів існує

окрема група злочинів, які посягають уже безпосередньо на державний суверенітет і територіальну цілісність України. У певній мірі можливо це визначити як факт існування видового об'єкту злочину, а саме – суспільні відносини щодо охорони державного суверенітету і територіальної цілісності України.

До такої категорії злочинів, що посягають на вищезазначений видовий об'єкт, можливо віднести наступні суспільно небезпечні діяння:

- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України);
- фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України);
- державна зрада (ст. 111 КК України).

Внаслідок чого нами зроблене таке твердження. Справа полягає в тому, що всі суспільно небезпечні діяння, які нами перераховані, посягаючи на власний основний безпосередній об'єкт, мають на увазі під ним схожі суспільні відносини.

Так, свого часу, В. Я. Тацій, здійснюючи кримінально-правовий аналіз даної категорії злочинів визначив основні безпосередні об'єкти для наступних складів злочинів:

- *посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України):* суспільні відносини щодо забезпечення територіальної цілісності й недоторканності України в межах встановлених державних кордонів, як невід'ємної складової її самостійності та незалежності;
- *фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України):* суспільні відносини, що забезпечують внутрішню безпеку, захист конституційного ладу і державної влади в Україні, її територіальну цілісність і недоторканність у межах встановлених державних кордонів;
- *державна зрада (ст. 111 КК України):* зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність,

обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека [7, с. 28-31].

У визначенні кожного з безпосередніх об'єктів ми зустрічаємо – державний суверенітет і територіальна цілісність України, що, у свою чергу, дає нам можливість об'єднати всі вищезазначені злочини, а саме ст.ст. 110, 110-2 та 111 КК України, в єдину групу злочинів.

Під *державним суверенітетом* визнається обумовлене волею народу політико-правова властивість держави, що полягає у верховенстві державної влади щодо будь-якої іншої влади в суспільстві та її незалежності від будь-якої іншої влади за її межами [8, с. 71].

Територіальна цілісність держави в довідкових виданнях та на інформаційних ресурсах розуміється як принцип міжнародного публічного права, згідно з яким територія держави є недоторканною від посягань з боку інших держав шляхом застосування військової сили або загрози силою [9].

Враховуючи попередній аналіз поняття «система злочинів», його зв'язок із злочинністю, можливо наголосити на тому, що вищезазначена група злочинів, яка об'єднана єдиним видовим об'єктом – державним суверенітетом і територіальною цілісністю України – утворює певну систему злочинів, що посягає на цей об'єкт. При цьому, система злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, у свою чергу, утворює злочинність, яка посягає на ці національні інтереси України і розглядається нами як її структура.

Враховуючи той факт, що система злочинів розглядається нами як основна ознака злочинності як явища, можливо стверджувати те, що система злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України виступає як основа злочинності в даній сфері.

Дане наше твердження базується на попередньому аналізі матеріалу нашого дослідження. Адже існує відповідний логічний ланцюг. Він полягає в наступному: злочини, які полягають в посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), у фінансуванні дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення дер-

жавної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України) та державній зраді (ст. 111 КК України) – об'єднані в єдину систему на підставі того, що ці суспільно небезпечні діяння посягають на єдиний безпосередній об'єкт – державний суверенітет і територіальну цілісність України. Це по-перше. По-друге, внаслідок того, що будь-яка система злочинів є базовою ознакою злочинності, система злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України є обов'язковою ознакою злочинності в цій сфері.

Підсумовуючи викладене в даній статті, можливо наголосити на наступному: проведений аналіз змісту поняття «система злочинів» та його зв'язок із злочинністю як явищем, дає підстави нам констатувати той факт, що система злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України визнається нами як основа цієї злочинності у виді її структури.

Література

1. Система // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Система> (дата звернення 25.06.2019).
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.06.2019).
3. Кримінологічний довідник/за наук. ред. Бандурки О. М.; за заг. ред. Джужі О. М., Литвинова О. М. Харків: Діса плюс, 2013. 412 с.
4. Злочинність (поняття та ознаки) // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків-Київ: Золота миля, 2017. 804 с.
5. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміну «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник Кримінологічної асоціації України № 1(9)*: збірник наукових праць [редкол. О.М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. Харків: ХНУВС, 2015. С. 237-246.
6. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2016. Вип. 2 (7). С. 361-367. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/41_Fialka.pdf (дата звернення: 25.06.2019).
7. Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України // Кримінальне право України. Особлива частина : підруч./за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2015. II розд. С. 25-38.
8. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: монографія / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка; Ю. П. Битяк, С. Г. Серьогіна, І. В. Яковюк та ін.; Київ, 2012. 336 с.
9. Територіальна цілісність // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Територіальна_цілісність (дата звернення 23.06.2019).